

Мамажонов А., Алишеров А.

УЛУУ ЖИБЕК ЖОЛУН ӨНҮКТҮРҮҮДӨГҮ ЭЛ АРАЛЫК
БАЙЛАНЫШ ТАРМАГЫ

Мамажонов А., Алишеров А.

МЕЖДУНАРОДНАЯ СЕТЬ СВЯЗИ В РАЗВИТИИ
ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ

Мамажонов А., Алишеров А.

БУЮК ИПАК ЙЎЛИ РИВОЖЛАНИШИДА ШАҲАРЛАРАРО
АЛОҶА-КОММУНИКАЦИЯ ТАРМОҒИ

A. Mamajonov, A. Alisherov

INTERNATIONAL COMMUNICATION NETWORK
IN DEVELOPMENT THE GREAT SILK ROAD

УДК: 63.3(5)

Бул мақалада элдердин ортосундагы соода-сатык иш аракеттери, мал жандыктарды айырбаштагандары, мурдтан жолго коюлгандыгы боюнча маалымданды. Анткени «Жибек жолу» түшүнүгү 1877-жылы Немец географы Пауль Вильгельминдин «Кытай» аттуу китебинде кездешкен. Улуу жибек жолу Жакынкы Чыгыш, Африка, Европа мамлекеттеринин кербен жолу кызматын аткарып турган, натыйжада шаарлар ортосунда кербен жолдорунун негизинде элдердин ортосунда карым катнаш, почта кызматтары жолго коюлган. Бул кызмат Мамлекет жетекчилери гана эмес, жөнөкөй элдердин арасында да өз кызматын аткарып турган. Буга мисал болуп Кыргыз Республикасынын Баткен облусунда жайгашкан «Кара-Булак» көрүстөнү, Өзгөн районундагы Шурабашат шаар калдыгы боюнча маалыматтар тактап тургандыгы баяндалган.

Негизги сөздөр: Улуу Жибек Жолу, тейлөө, соода, почта, шаарлар, атайын бекеттер, жибек токуу, Карабулак, Шурабашат.

В этой статье рассказывается о торговых операциях между народами, о начале разведения крупного рогатого скота, о том, как его начали разводить. Потому что концепция Шелкового пути появилась в 1877 году в книге немецкого географа Пауля Вильгельмина «Китай». Великий Шелковый путь служил караванным путем стран Ближнего Востока, Африки, Европы, в результате чего между городами налаживались связи на основе караванных дорог, почтовые службы. Эта служба будет служить не только главам государств, но и простым народам. В качестве примера приводятся уточненные данные по кладбищу «Кара-Булак», расположенному в Баткенской области Кыргызской Республики, по остатку города Шурабашат Узгенского района.

Ключевые слова: Великий Шелковый Путь, обслуживание, торговля, почта, города, специальные станции, шелкоткачество, Карабулак, Шурабашат.

Мақалада инсонлар ҳаётида савдо-сотиқ ишлари қадимдан кенг йўлга қўйилганлиги, мол-товар айырбоишли, маданий, иқтисодий соҳаларда ўзаро ҳамкор бўлганлиги, «Ипак йўли» атамаси илк бор 1877 йилда немис географ олими Пауль Вильгельмининг «Хитой» номли китобида пайдо бўлганлиги, «Буюк ипак йўли» Яқин Шарқ, Африка ва Европа мамлакатларини боғлаб турувчи қарвон йўли эканлиги, Марказий Осиёда қадим давлардан бошлаб шаҳарлар

оралигидаги қарвон йўллари бўйлаб алоқа-коммуникация тармоғи сифатида почта хизматининг йўлга қўйилганлиги, бу хизмат нафақат ҳукмдорлар, балки, хусусий шахсларга ҳам тегишли хат-хабарларни манзилига етказиши вазифасини бажарганлиги, почта хизматида махсус ва давлат хизматлари мавжудлиги, Баткен ҳудудида жойлашган Қорабулоқ қабристонини манбалари, Шурабашот шаҳар қолдиғи Қирғизистон Республикасининг Ўзган шаҳри яқинида жойлашганлиги ҳақидаги маълумотлар баён этилган.

Калит сўзлар: Буюк Ипак йўли, хизмат кўрсатиши, савдо-сотиқ, почта, шаҳарлар, махсус бекатлар, ипак тўқималар, Қорабулоқ, Шура-башот.

This article talks about trade operations between nations, about the beginning of cattle breeding, about how it began to be bred. Because the concept of the Silk Road appeared in 1877 in the book «China» by the German geographer Paul Wilhelm. The Great Silk Road served as a caravan route of the countries of the Middle East, Africa, and Europe, as a result of which connections were established between the cities on the basis of caravan roads, postal services. This service will serve not only the heads of State, but also the common people. As an example, the updated data on the cemetery «Kara-Bulak», located in the Batken region of the Kyrgyz Republic, on the remainder of the city of Shurabashat of the Uzgen district are given.

Key words: Great Silk Road, service, trade, post office, cities, special stations, silk weaving, Karabulak, Shurabashat.

Буюк Ипак йўли ривожланишида ўзининг бетақдор аҳамиятига эга бўлган алоқа-коммуникация тармоғи турли-туман маданий қадриятларни бирлашуви ва ўзаро бир-бирини тўлдиришига хизмат қилган, халқларнинг турмуш тарзига таъсир кўрсатганлиги билан аҳамиятлидир.

Инсоният тарихидаги мазкур йирик алоқа-коммуникация савдо йўли Европани Осиё билан ўзаро боғлаган, Шарқ ва Ғарб халқлари ўртасидаги тарихий-маданий алоқалар ва савдо муносабатларини эркин ҳаракатла-ниши учун имконият яратган.

Инсоният қадим-қадим замонлардан минг йиллар мобайнида ўзаро савдо, маданий, иқтисодий ёки лўнда қилиб айтганда қўшничилик алоқалари олиб борган.

«Давлатлар ўртасида дўстлик ва ҳамкорлик ало-

қалари қадимий тарихқа эга бўлиб, унинг илдизлари олис ўтмишда Шарқ ва Ғарбни ўзаро боғлаган Буюк Ипак йўли замонларига бориб туташади. Мамлакатларимиз халқлари асрлар давомида савдо, илму фан ва гуманитар соҳаларда самарали ҳамкорлик қилиб, маданият, урф-одат ва анъаналаримиз доимо бир-бирини бойитиб келган» [1, 403].

Бу алоқалар натижасида шаҳарлар пайдо бўлиб, кўпдан-кўп халқлар бир бирлари билан доимий мулоқотда бўлганлар: мол-товар айирбошлаш қилинган, маданий, иқтисодий соҳаларда ўзаро ҳамкор бўлганлар. Бунинг натижасида фаолият турларига қараб ихтисослашган шаҳарлар пайдо бўлган. «Одамлар ўзига юклатилган маълум вазибаларни яхшироқ амалга ошириш учун шаҳар типидagi аҳоли пунктларини ташкил этган» [2,13]. Шу билан бирга улар савдо-сотик алоқаларига мўлжаллаб қулай ва қисқа йўллари хам очганлар. Бу йўллар жуғрофий омиллар таъсирида курукликда ёки сув орқали амалга оширилган. Ҳар бир даврни йўллари у ёки бу нарсани савдосига қараб «ихтисослашган» бўлган. Маълумки қадимда «кумуш йўли», «ложувард йўли», «кипак йўли» деб номланган савдо-сотик йўллари мавжуд бўлиб, кейинчалик бу битта атама Буюк Ипак йўли номи билан атала бошлаган.

«Ипак йўли» атама сифатида илк бор 1877 йилда немис географ олими Фердинанд Пауль Вильгельм томонидан нашр қилинган «Хитой» номли китобда учрайди [3, 75].

Ушбу халқаро савдо йўли Хитойнинг Сиань деган жойидан бошланган ва Дунхуан аҳоли пунктида иккига бўлинган. Яъни шимолий ва жанубий йўлга ажралиб, биринчиси шимолий-ғарбга, иккинчиси жанубий-ғарбга томон йўналган эди.

«Хитой манбаларида Шимолий йўл деб тилга олинган карвон йўли асосан Қашқарни Теракдовон ва Тау Мурун довоми орқали Фарғона водийси билан боғлаган, карвонлар Эргаштом-Саритош-Гулча-Ўш-Андижон-Қўқон йўналиши бўйлаб ҳаракат қилганлар ва ундан бепоён кенгликларга чиқиб олганлар. Теракдовон орқали ўтган йўл қисқа бўлсада, лекин карвонлар учун мураккаб йўл эди. Бу довоми билан на фақат Ўш шаҳрига, балким Анайку орқали Ўзганга ҳам кириб ўтса бўлар эди» [4, 27].

«Хитойда, Шарқий Туркистонда, Тибетда ишлаб чиқарилган қиммат-баҳо ипакли тўқималар, чинни буюмларни ғарбий ўлкалар ишлаб чиқаролмас ҳамда бу товарлар олтин билан тенг баҳоланар эди» [5,154]. Шунинг учун ҳам бу маҳсулотларни айирбошлаш ипак йўли савдоси орқали амалга оширилган.

Турли ҳудудлар ўртасидаги доимий алоқаларнинг йўлга қўйилиши ва ривожланиб бориши карвон йўлларида савдо карвонлари, чопарлар, сайёҳлар, эл-

чилик миссияси аъзолари ва умуман йўловчиларга хизмат кўрсатиш масаласининг ҳал этилиши билан бевосита боғлиқ эди. Қадимги давлатлар шаклланиб, халқаро алоқалар изчил йўлга қўйила бошлагач, транзит йўлларида хизмат кўрсатиш амалга оширила бошлаган жумладан, почта хизматини ва хавфсизликни таъминлаш давлат аҳамиятига эга вазибалардан бири бўлиб қолди.

Марказий Осиёда қадимги даврлардан бошлаб шаҳарлар оралигидаги карвон йўлларида почта (лотинча *posita*-бекат, станция маъносини англатади) хизмати кенг йўлга қўйилган бўлиб, Буюк Ипак йўли бўйлаб ташкил этилган савдо-сотик ҳудудларидаги барча махсус бекатларда хабарчилар, подшо чопарлари, озиқ-овқат ва чопқир отлари билан таъмин-ланганлигини гувоҳи бўламыз.

«Ўрта асрларда Марказий Осиёнинг савдо йўлларида савдо карвон-ларида, сайёҳларга, ҳарбий қўшинларга ва умуман, йўловчиларга почта хизмати кўрсатиш янада такомиллашди. Бу хизмат нафақат ҳукмдорлар, шу билан бирга, хусусий шахсларга тегишли хат-хабарларни хам манзилга етказиш вазибаларини бажарган. Давлат аҳамиятига эга хат-хабарларни манзилга етказишни махсус девон назорат қилиб турган бўлса, оддий фуқароларга почта хизмати кўрсатиш кўпинча савдо карвонлари таркибидаги махсус кишилар орқали амалга оширилган. Ҳукмдор табақаларга тегишли хат-хабарлар давлат хизматидаги алоқачилар орқали амалга оширилгани, ривожланган ўрта асрларда бундай алоқа хизмати фаолияти изчил йўлга қўйилганлигидан далолат беради» [6, 298-299].

Юқоридагилардан келиб чиқиб Фарғона водийсида Буюк Ипак йўли ривожланишида шаҳарлараро алоқа-коммуникация тармоғини умумий хусусиятлари билан бирга ўзига хос томонлари хам мавжуд дейиш мумкин.

Ўрганишлар натижасида ўтган асрнинг «60-70-йилларида Ю.Д. Баруздин Ўш вилоятининг Баткен ҳудудида жойлашган эрамининг II-IV асрларига тўғри келадиган Қорабулоқ қабристонини ўрганилган. У ердан топилган мумиёланган жасадлар, устбош қолдиқлари, ёғочдан ясалган буюмлар бундан далолат беради. Бу қабристондаги барча матоларнинг учдан икки қисми ипак эди. Ипак матолар турлича: силлиқ матолар, ипак кимхоб, полихром матолар ва каштачилик буюмларидан иборат эди. Узун бурунли афсонавий аждарларни ушлаб турган ярим яланғоч аёллар тасвирланган бўлақлар жуда қизиқ. Қўлида илонли махлуқлар бўлган аёл худо - қадимги дунё мифологиясида кенг тарқалган тасвирлардан эди. Қорабулоқ хазинасидаги ипак матолардаги баъзи нақшлар ўз дизайнида Жануби-Шарқий Осиёнинг нақшли ҳашамдор безак санъати сахналаридан келиб чиқ-

қанлигидан далолат беради. Қорабулоқ ипак маҳсулотлари орасида юз ёпинчиги деб аталадиган нарсалар алоҳида ажралиб туради, булар рўмолча, кўз учун тутиладиган тўсқич (оддийгина «кўзойнак» деб номланади), қўлда кўтариладиган сувдон, тамаки халтаси ва албатта кийим-бошлар эди. Дафн маросимида энг ажралиб турадиган нарса юз ёпинчиглари ва кўз учун тутиладиган тўсқич бўлган. Кейинчалик Қорабулоқдаги кўз учун тутиладиган тўсқичлар ўрнини ипакдан ясалган кичик «ёстикчалар» билан алмаштирилган [7, 157-158].

Маълумотларга қараганда водийда 50 дан ортиқ археологик ёдгор-ликлар харитага туширилган. Улар Ю. Заднепровский, П. Гаврюшенко, Г. Юнусалиев, Б. Абдулғозиева, Б. Матбобоевлар томонидан тадқиқ қилинган. Йирик ёдгорликлар Шўрабашот (70 гектар), Қорадарё (10 гектар), Дўнғбулоқ (8 гектар) ва Тенеш (5 гектар). Шўрабашот шаҳар қолдиғи Қирғизистон Республикасининг Ўзган шаҳри яқинида жойлашган олдинги «Шоробашот» совхозининг «Бўстон» бўлимидаги Ясси дарёсининг ўнг қирғоғида, аниқроғи, Андижон сув омборидан 2 километр шарқда жойлашган [8, 23-24].

Ўзган шаҳридан 8 километр шимолий-ғарбда, Қорадарё ирмоғи бўлмиш Ясси яқинида адирлар пойига ўрнашган Шўрабашот шаҳрини 1954 йили Ю. Заднепровский томонидан топилиб уч йил давомида ўрганилган. Ёдгорлик ўлчамлари жуда катта 1400X500 метр, қарийб 70 гектар майдонни ўз ичига олади. Шўрабашот қурилатганда уч қисмдан иборат қилиб тикланган.

1. Ҳоким яшаган арк қисми. Уни ўрни тўрт бурчак тарҳга эга бўлиб ёдгорликни шарқий қисмини эгаллаган. Шунинг учун ҳам маҳаллий аҳоли бу ёдгорликни иккинчи номини Тўрткўл деб атаган. Ҳозирча уни фақат айлана деворлари қолган. Ўртадаги бинолар бузилиб кетган. Бизнингча Тўрткўлни марказидаги баланд тепаликда бирор муҳим бино қурилган бўлиши керак. Сабаб, тепани бир қисми қовлашиб очилганда деярли тўрт метрли тагкурси (платформа) қолдиғи очилиб ўрганилган. Тўрт метрли тагкурсига албатта оддий яшаш жойи қурилмаган бўлса керак.

2. Асосий турар-жойлар ўрни. Бу қисм кўпчилик аҳоли истиқомат қилган ҳудуд бўлиши керак. Асосий бинолар қолдиғи ва топилмалар ёдгорликни мана шу жойидан топилган.

3. Мол-қўй сақланадиган ва атроф ҳудуд аҳолиси учун ташқаридан хавф туғилса жон

сақлайдиган макон ёки панагоҳ бўлган. Ҳар учала қисм ҳам мудофаа деворлари билан ҳимоя қилинган.

Шўрабашот ёдгорлигини моддий маданияти намуналаридан бўяб гул солинган сополдан ясалган уй-рўзғор буюмларини эслатиб ўтиш жоиздир. Чунки бундай сопол уй-рўзғор буюмлар бошқа ерларда учрамайди. Бундан ташқари Шўрабашотда терракота (қуйдирилган лой) дан ясалган одамлар ҳайкали (юз қисми) топилган. Бу ҳайкалчалар антик давр Фарғона аҳолиси тўғрисида биринчи ашёвий тасвирий далилдир. Фақатгина кейинги даврлардаги археологик тадқиқотлардан шунини нарса маълум бўлдики, Шўрабашот сополларига ўхшаш сополдан ясалган уй-рўзғор буюмлари Шарқий Туркистонда (Синцян) ҳам аниқланган [4, 31-32].

Хулоса қилиб айтганимизда, Буюк Ипак йўли ривожланишида шаҳарлараро алоқа-коммуникация тармоғини почта тизими ва Баткен ҳудудидаги Қорабулоқ, Шўрабашот ёдгорликларининг қисқача тарихи билан танишдик ва шунга амин бўлдики савдо йўли бўйидаги шаҳарларни ривожланишида алоқа-коммуникация тармоғи ҳисобланган почта хизмати, савдо қарвонлари ва савдогарларнинг саъйи ҳаракатлари халқларни бир бирига боғлаб турганлар. Натижасида йўл бўйларида шаҳарлар бунёд этилган. Савдогарлар фақат савдо иши билан банд бўлиб қолмасдан ўз давлатларининг махсус топшириқларини ҳам бажариб турганлар.

Адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш. Миллий таракқиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. - Т.: «Ўзбекистон», 2017. - 592 б.
2. Қаюмов А. Шаҳарлар ва шаҳар агломерацияларининг минтақа ривожланишидаги аҳамиятини тадқиқ этишнинг илмий асослари. // Андижон География ва глобализация: назария ва амалиёт. Халқаро илмий - амалий конференция материаллари. - Андижон, 2018 йил 21 май.
3. Хўжаев А. Буюк Ипак йўли: муносабатлар ва тақдирлар. - Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси», 2007. - 280 б.
4. Матбобоев Б., Шамсутдинов Р., Мамажонов А. Буюк ипак йўлидаги Фарғона шаҳарлари. - Андижон, 1994. - 73 б.
5. Махмудов Қ. Қадимги Туркистон. - Т.: «Ижод дунёси», 2003. - 192 б.
6. Мавлонов Ў.М. Марказий Осиёнинг қадимги йўллари: шаклланиши ва ривожланиши. - Т.: «Академия», 2008. - 431 б.
7. Матбабаев Б., Чжао Фэн. Ткани и одежда раннесредневековой Ферганы по материалам могильника Мунчактепа в Узбекистане. - СР 2010. www.guji.co.cn
8. Шамсутдинов Р., Мамажонов А. Қўхна ва навқирон Андижон. - Т.: «Шарқ», 2010. - 160 б.